

GODSDIENSTTOESTANDEN TIJDENS DE 14E EEUW TE GENT

Noot : Deze bijdrage is volledig ontleend aan de studie van Prof. Dr. Paul Fredericq "Geschiedenis der Inquisitie in de Nederlanden", Tweede Deel. Ter verduidelijking van enkele begrippen werd gebruik gemaakt van de encyclopedie Winkler Prins (W.P.)

Overall gisting en woeling op godsdienstig gebied, ziedaar het kenmerk van het geestelijk leven der 14e eeuw in onze gewesten.

Begijnen zijn devote, in een gemeenschap verenigde maagden of weduwen, die door de bijzondere aard van hun religieuze levenswijze het midden houden tussen leken en eigenlijke kloosterlingen (W.P.)

Gravin Johanna van Constantinopel stichtte te Gent en te Brugge een begijnhof. Haar zuster gravin Margaretha moedigde op allerlei wijze de begijnhoven in Vlaanderen aan en nam al de vrouwen, welke met hun goederen in een begijnhof wilden treden onder haar bescherming bij akte van 23 november 1245. In november 1311 op het concilie van Vienne bij Lyon liet paus Clemens V een paar decreten tegen de kettters opstellen.

Het eerste was gericht tegen de Begijnen in het algemeen. De paus stelt vast, dat, volgens allerlei ingewonnen inlichtingen en ontvangen klachten, deze vrouwen aan niemand de belofte van gehoorzaamheid afleggen, geen afstand doen van hun privaat eigendom en geen door de Kerk erkenden regel volgen, en dat zij niettemin een bepaalde kledij hebben aangenomen en door zekere geestelijken geregeerd worden; daarenboven twisten zij over de H. Drievuldigheid, de sacramenten en andere punten van het geloof en zaaien zij allerlei dolingen onder de eenvoudige lieden. In overleg met het algemeen concilie schaft de paus deze niet erkende en gevaarlijke orde ten eeuwigen dage af en hij verbiedt, op straf van de kerkelijke banvloek, dat zulke Begijnen verder voortbestaan of nieuwe zusters aanwerven. Dezelfde straf spreekt de paus uit tegen de geestelijken, die de Begijnen regeren en begunstigen. Van deze algemene veroordelingen zondert de paus nochtans die vrouwen uit, welke met of zonder gelofte van kuisheid in het geloof standvastig blijven en in hun kloosters God in alle deugd willen dienen.

Vooraf in het Graafschap Vlaanderen heeft men zich niet gestoord aan de afschaffing der begijnen door paus Clemens V, hoe vreemd dit ook voorkome.

De begijnen werden er door niemand verontrust en zij handelden alsof er niets gebeurd was; men ziet ze nieuwe giften ontvangen of kopen en verkopen.

De afschaffingsbul van November 1311 heeft de Vlaamse graaf Robrecht van Bethune evenmin belet, in de loop van het volgende jaar, bij acte van

15 October 1312, de prior der Predikheren van Gent en zijn opvolgers aan te duiden als bestuurders van het begijnhof van Ste Elisabeth aldaar; noch dezelfde graaf verhinderd, bij acte van 12 Juni 1312, een kanunnik van Doornik tot beschermer van dat begijnhof aan te stellen. In dit laatste stuk gewaagt zelfs de graaf van de opheffing der orde door paus Clemens V als van een nieuwigheid, waarmede hij niets te maken heeft (*pretextu novitatis huiusmodi*), terwijl hij integendeel verklaart de godvruchtige begijnen, die daar inwonen en in de toekomst nog zullen verblijven, onder zijn hoge bescherming te willen bewaren. Aan dat alles zal de Doornikse kanunnik streng de hand houden.

Ondertussen schijnen de Nederlandse begijnen bij Clemens' opvolger paus Johannes XXII een machtige voorspraak te hebben gevonden, want hij vaardigde een reeks bullen uit om die rechtgelovige vrouwen in hun eer te herstellen.

Willem, bisschop van Doornik, schonk bij twee acten van 24 maart 1328 zijn volmacht aan drie commissarissen zijnde de deken, een kanunnik en de officiaal van Doornik om de begijnen van zijn diocees te onderzoeken. Zij begaven zich naar Brugge, Aardenburg, Damme en Gent, ten einde ter plaatse de toestand der Begijnen te leren kennen. Aldaar hoorden zij talrijke geloofwaardige getuigen en te Gent werd hun zelfs een uitgebreide memorie ter verdediging der Gentse zusters aangeboden.

Dit Latijns stuk, door een ongenoemde opgesteld, is tot ons gekomen en verdient hier ontleed te worden. De onbekende schrijver verklaart er, dat zijn doel is door het gedrag der Gentse Begijnen aan te tonen, hoe heilig en rechtvaardig paus Johannes XXII heeft gehandeld, toen hij besliste, dat de rechtgelovige zusters niet vallen binnen de termen der afschaffingsbul van Clemens V. Eerst spreekt hij *De motivis fundandi beghinagia* en geeft daarover enige korte, doch hoogst merkwaardige beschouwingen ten beste. "Onze doorluchtige landsvrouwen zaliger gedachtenis - zegt hij - Johanna en haar zuster Margaretha van Constantinopel, die elkander opvolgden als gravinnen van Vlaanderen en van Henegouwen, hebben in verscheidene steden van Vlaanderen begijnhoven gesticht. Zij zagen in, dat het land een aantal vrouwen telde, die geen goede huwelijken konden sluiten, en dat vele dochters van eerlijke lieden, zowel edelen als onedelen, niet gemakkelijk in de vrouwenkloosters een plaats konden vinden, omdat zij te talrijk waren en hun ouders niet rijk genoeg om haar de gebruikelijke bruidschat der nonnen te bezorgen. De twee gravinnen zagen ook in, dat al deze eerbare dochters van goeden huize uit armoede zouden moeten gaan bedelen ofwel een leven leiden, dat voor haar zelve en haar familie schandelijk was, tenzij daartegen een redmiddel werd gevonden. Het was dan ook door een goddelijke ingeving gedreven, zo men denken mag, dat de twee gravinnen, op aanraden van bisschoppen en van andere deugdzame lieden, die instellingen tot stand brachten, die men begijnhoven noemt.

Doch keren wij terug naar de memorie van de ongenoemde schrijver, die vervolgens over de twee Gentse begijnhoven en over de levenswijze der aldaar inwonende zusters handelt. Deze bezitten niets in privaat eigendom buiten haar klederen, haar bed en haar koffer. Zij leven van hun handenarbeid; also wassen zij de wol en reinigen zij het laken, die haar door de Gentenaars worden toevertrouwd. Onder de arbeid bidden zij; 's morgens vroeg en 's avonds houden zij gezamenlijke godsdienstoefeningen in de kerk van hun begijnhof. Zij eten en drinken gewone spijzen en dranken en zij vasten veel. Zij gehoorzamen aan een grootjuffrouw en aan de oversten in ieder huis aangesteld. Hun zeden en hun geloof staan boven alle verdenking. Zij zijn in alle huishoudelijke zaken zo ervaren, dat zelfs hooggeplaatste lieden haar hun dochters toevertrouwen, verzekerd als ze zijn dat hun kinderen er geschikter zullen worden, hetzij voor 't huwelijk, hetzij voor het kloosterleven. De roem harer instelling is groot, zodat de Franse koning Lodewijk de Heilige haar een bezoek bracht en haar begunstigde, ja te Parijs en op verscheidene andere plaatsen van zijn koninkrijk begijnhoven oprichtte. Er zijn er niet minder dan twee te Gent, dat van Ste Elisabeth en dat van de Hooye; daarenboven vindt men in de stad zelve nog meer huizen waar Begijnen te zamen wonen. Het begijnhof van Ste Elisabeth is met muren en wallen omringd, heeft een kerk, een kerkhof, een ziekenhuis, een reeks huizen van gezamenlijk-inwoning met omheinde tuinen en twee kapellanijen.

Toen hun onderzoek ten einde was, maakten de commissarissen van de bisschop van Doornik hun beslissing openbaar. Dit geschiedde de 17 Mei 1328, in de kerk van het begijnhof van Ste-Elisabeth te Gent, integenwoordigheid van enige Gentse parochiepastoors en van andere betrouwbare personen als getuigen opgeroepen. In de plechtige acte, waarvan alsdanig lezing werd gegeven, verklaarden de commissarissen, dat zij tegen de Begijnen van Brugge, Aardenburg, Damme en Gent niets laakbaars hadden ontdekt noch aangaande het geloof noch aangaande hun levenswijze. Dien ten gevolge zijn die Begijnen geenszins te verwarren met degene, die in de afschaffingsbul van Clemens V bedoeld worden. Daarom wordt aan al de dekens, priesters en parochiepastoors van het bisdom Doornik bevolen, deze rechtgelovige begijnen en hun bezittingen tegen welkdanige vijanden te verdedigen.

De Flagellanten, ook wel geselbroeders of Geselaars genoemd. Gedreven door de vele boetepreken, ontstond ca. 1260 een broederschap, die door openbare boete en zelfkastijding God's barmhartigheid wilde afsmecken. Deze beweging verspreidde zich spoedig over Italië en Duitsland.

De hogere geestelijkheid werkte haar tegen en in het begin van de 14de eeuw was ze practisch verdwenen. Toen echter in 1348 Europa zwaar geteisterd werd door de pest, laaide de beweging opnieuw op ! Onder het

zingen van liederen trokken de Flagellanten van stad tot stad, ze geselden zich tot bloedens toe. (W.P.)

Juist in het midden en juist op het einde der 14e eeuw, bijna samenvallend met de pauselijke jubeljaren 1350 en 1400, zien wij in onze gewesten de secte der geselaars gedurende enige maanden aan 't woeden om dan weer spoorloos uit te sterven. Volgens het Gents Memorieboek zouden de geselaars in juni 1349 te Gent zijn verschenen. Item in dit jaer quame eene secte van Cruusbroers te Ghent in wedemaent ende droughen ene cruce achter ende vooren en ook zy quamen uut Almaengen.

Bij het uittrekken der Gentse Geselaars in Augustus 1349 (vermoedelijk naar Doornik, waar Le Muisit omstreeks die tijd van een bende van 450 Gentenaars spreekt), kregen zij vanen en kruisen op stadskosten vervaardigd mee, benevens een grote provisie waskaarsen, en zij waren aangevoerd door twee aanzienlijke hoofdmannen, schepenen van het voorgaande jaar. Wellicht waren deze, als te Doornik, door de regering zelve aangeesteld over de Geselaars. De Stadsrekening betitelt ze immers *onse goede*. En toen zij terugkeerden en in de stad hunnen intocht deden, dronken de schepenen wijn op stadskosten en werd de huur van de wagens der Gentse Geselaars gedurende drie en dertig dagen uit de stadskas betaald. Maar op het einde van het jaar zijn de inzichten van het Gents magistrat gans anders geworden. Eerst worden de nachtelijke geseltochten verboden. De schepenen wilden waarschijnlijk aan iederen Geselaar de verantwoordelijkheid van zijn daden laten en beletten dat zij in de duisternis van de nacht er aan zouden ontsnappen, toen zij in het najaar van 1349 (men zegt niet op welken datum) lieten afkondigen : "Dat alle deghene, die penitentie doen willen, dat sijse doen met ontdecken ende bloten ansichten, so dat men ze openbaerlike zien mach, ende neghene penitentie en doen naer de eerste clocke", d.i. na het luiden der eerste avondklok. De straf was een boete van drie pond.

Een andere verordening der Gentse schepenen, ook van einde 1349 schijnt ons gericht tegen de Geselaars die weigerden de wapens op te nemen om hun krijgsveld in de stad te verrichten.

Nadat de veroordeling der Geselaars door de paus in Vlaanderen was bekend geworden, traden de Gentse schepenen, één maand eerder dan het Doornikse magistrat, met een krachtig verbod op, dat de 6 Januari 1350 werd afgekondigd : "Vort dat niemen van den ghenen, die cruusbroeders of gheselers geweest hebben of meenen te wesene, dat sij vortan hem nimmer en gheselen, ende dies van al talomberen ende onderdanich zijn den verboede van der helegher kercken. Wie vortan der jeghen dade, ware in L lb. Vort dat niemen, edel no onedel, buten lande van Vlaendren en vare no en trecke no te lande no te watre. Diet dade, men zoud nemen an sijn lijf ende an sijn goed." De zeer hoge boete van 50 pond toont aan, dat het Gents magistrat zich machtig genoeg voelde om met de Geselaarssecte kort spel te

spelen; en de nog veel scherpere straf (verbeurte van lijf en goed) uitgesproken tegen Geselaarstochten buiten Vlaanderen, te lande of te water, zijn er een nieuw bewijs voor.

Die twee, overigens zeer ongelijke straffen, werden enige maanden later, in Mei, ineen versmolten tot vijftig jaar ballingschap uit het graafschap Vlaanderen, hetgeen nagenoeg gelijkstond met de verordening der Dooknikse stadsregering, die de levenslange ballingschap tegen de Geselaars had uitgesproken.

Een halve eeuw later flakkerde opnieuw dezelfde secte in de Nederlanden op.

De 18e augustus 1400 lieten de baljuw en de mannen van het Oudburg waar de graaf van Vlaanderen een rechtstreeks gezag op bezat, een scherp voorgebod op het Gravenkasteel uitroepen om de secte van de Geselaars met haar aanhangers in hun gebied te onderdrukken. Ze zeggen vernomen te hebben, dat sedert korte tijd zekere lieden zonder toelating der heilige kerk, opgerezen zijn, die een genootschap gevormd hebben en vergaderingen houden, waarop zij zich geselen onder het zingen van liederen "als cruusbroeders" dewelcke es contrarie Gods van Hemelrike der heiligher kercken den kerstinnen gheloeve ende elken goeden menschen in zinen persoen daer vele beroerten ende onrusten op ghescepen waren te commene, opdat zij niet wederstaen en worden alsoet behoert".

Daarom geboden de baljuw en de mannen van de kasselrij van het Oudburg, dat niemand van hun onderhorigen die geselaars mag herbergen, spijzen noch laven noch in hun gezelschap treden op straf van tien jaar ballingschap.

Ook de schepenen van de stad Gent vaardigden een gelijkkluidend voorgebod tegen de geselaars uit. "In deser selver manieren waest ghedaen up tscepenhuus te Ghend mutatis mutandus." Ook deze geselziekte ging met een verschrikkelijke pest gepaard.

Er is nauwelijks een volk op aarde te vinden, dat de dans niet kent. Voor de natuurlvolkeren kan de dans een uitdrukking zijn van religieuze gevoelens. Het Christendom heeft zijn religieuze dansen eveneens gekend. In de Katholieke kerk werden ze verboden door het Concilie van 692. Dit verbod was niet efficiënt. Nog in de 18e eeuw dansten in afgelegen streken Franse priesters op heiligendagen. (W.P.)

We vinden de dansen vermeld in het graafschap Vlaanderen, in het hertogdom Brabant en in het hertogdom Gelderland. Zeer talrijk liepen de dansers het land af: naar Vlaanderen kwamen ze uit de Rijnlanden over Brabant in benden van honderd of honderd vijftig personen. Ze schijnen zelfs de openbare rust gestoord te hebben. Wie niet meedansen wilde, werd er toe gedwongen of mishandeld. Niet alleen de Kerk stond tegen hen op; men mag als zeker aannemen, dat de wereldlijke macht zich op meer dan een plaats de zaak ernstig zal hebben aangetrokken. Tenminste weten we

het stellig van de stad Gent, waar blijkens het Memorieboek de Dansers insgelijks verschenen waren “ende dansten deurgaens wech, dach ende nacht, zonder eten, zonder drincken of zonder slapen.” Ze werden er door het magistraat uit de stad gebannen en de zestiende eeuwse Gentenaar Marcus van Vaernewijc, die zo betrouwbaar is, wanneer hij over zijn vaderstad schrijft, zegt omstandig : “Ende den XIII Octobrus 1374 waren die zelve Dansers te Ghendt ghebannen vijftich jaren ut den lande ende graefschepe van Vlaenderen, op haerlieder hoofd, te ruijmen binnen sonneschijn, naar costuijme.”

M.STEELS

ONZE GENTSE KEUKENRUBRIEK (vervolg)

Dat Oude Keukenpiet een goede vent maar soms 'nen lastige kwibus is (zoals Oud Moetje zegt) is een waarheid als een koe. Hij is met zijn Melanie zoals vorig jaar op reis geweest en ik ga hem vriendelijk welkom wensen en informeren naar het aflopen van zijn reis. Van bij het openmaken van de deur fezelt Tante Mele mij in het oor : “opgepast, hij is met een verkeerd been uit 't bedde gestapt en zijn mutse staat verschrikkelijk scheef !” Moetje van haar kant doet achter zijn rug teken van : “t ziet er hem lief uit” en zet een bedenkelijk gezicht. Ik doe zo normaal mogelijk en zeg : “Elk zijn goeden dag en hoe is het afgelopen met 't verlof?” Als antwoord een onverstaanbaar gegrom. Ik bemerk schijnbaar niets en vervolg zo vriendelijk mogelijk :

Boekweitbloem : zeg Keukenpiet, er is een zekere Mevrouw C.M. die met een vriendelijk schrijven heeft geantwoord op het recept voor boekweitkoeken. Zij vermeldt : “met betrekking op boekweitbloem : in mijn jeugd bestond er in de Zuivelsteeg, bij de brug, een magazijn waar die fameuze boekweitbloem verkocht werd; ik herinner mij dat mijn moeder die daar ging kopen en ze voor de helft met de helft tarwebloem vermengde voor het maken van kneukels met rozijnen, brei en pannekoeken. Dit huis bestaat nog en boven de ingangdeur is er zelfs een bas-relief waar men een handelaar ziet terwijl hij zijn bloem afweegt en aan de klant overmaakt”.

Ik zeg zo : dat is vriendelijk he ? ! Antwoord : een eenvoudige beweging van stilzwijgend schouderophalen. Ik gebaar van krommenaas en vraag nog-